

Erika Kržišnik
Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

DILEME IN MERILA OB KODIFIKACIJI FRAZELOGIJE¹

V prispevku odstiramo tradicionalne frazeološke dileme, povezane z normo in kodifikacijo: pisanje začetnice (iz)lastnoimenskih frazemskih sestavin in pisanje skupaj oz. narazen. Pregled slovenskih pravopisov pokaže fragmentarno kodificiranje lastnih imen v frazemih in nihanje kodifikacijskih načel o pisanju skupaj oz. narazen med oblikovnim ter pomenskim principom. Analiza pokaže, da v rabi, normi in kodifikaciji v preteklosti ter danes prevladuje velika začetnica (iz)lastnoimenskih frazemskih sestavin, vendar tudi procesi apelativizacije ob tem niso zanemarljivi. Z opravljeno obsežno analizo frazeološkega gradiva v slovenskih korpusih se ob podatkih v članku razkrijejo tendence pisanja skupaj oz. narazen v frazeologiji za prihodnjo kodifikacijo, katere naloga je pri frazeoloških besednih zvezah odkrivati in uveljavljati predvsem oblikovna ter funkcijska merila za poenobesedenje sklopovskega tipa, kajti pomensko merilo je pri enotah, ki so jim pomenski premiki lastni po definiciji, nezanesljivo – nekoliko posebno obnašanje v tem smislu kažejo pragmatični frazemi.

Ključne besede: frazeologija, lastno ime kot frazemska sestavina, pisanje skupaj oz. narazen, poenobesedenje, slovenski pravopisi

1 Pravopisni razmislek

Zapis jezika in posledično pravopis (ortografija) seveda ni temeljno vprašanje jezika ter jezikoslovja ali jezikoslovca. Jezik je – v filogenetskem in ontogenetskem smislu – najprej govorjen, zato je pisanje, zapis, pravopis itd. vedno izpeljana oblika vsakega naravnega jezika. Ko so se v prvi polovici in sredi 20. stoletja pospešeno razvijali govorni mediji, tj. telefon, radio ter televizija, se je morda zdelo, da zapis jezika sploh, ne le pravopisni del, izgublja svojo (količinsko) pomembnost

---

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

v sporazumevanju, nasprotno pa je druga polovica ter še bolj konec in prelom tisočletja z razvojem računalniškega (in tudi pisnega dela mobilnotelefonskega) sporazumevanja stvar spet preobrnila. Zgodilo se je namreč nekaj, česar nikoli prej v zgodovini jezika še ni bilo: zapisano besedilo, ki je bilo dotlej vedno bolj ali manj »prevajanje« ali »pretvarjanje« govora v zapis – pisanje s pisalnim strojem je bilo praviloma prepis najprej na roko napisanega besedila – je postalo neposredna oz. prva oblika besedila praktično vseh govorcev jezika. To velja za besedila vseh socialnih in funkcijskih zvrsti, ne le za knjižnojezikovna/standardnojezikovna. Na vprašanje, kakšne bodo posledice tega prehoda na pisanje »iz glave na papir/zaslon«, se šele začenja odgovarjati in ravno to bo verjetno eden od pomembnih predmetov jezikoloških raziskav.

1.1 Kako torej v takem času najti in zagovarjati razmerje med različnimi normami oz. med normami različnih zvrsti po eni strani ter med različnimi prvinami knjižnojezikovne (ali navsezadnje tudi standardnojezikovne) norme po drugi?

Pravopisna načela in na njih temelječa pravila so vedno rezultat – tudi kompromis – več med seboj tesno povezanih razmerij, in sicer najprej **med jezikovnim sistemom in rabo/rabami** (le-ta/le-te naj bi bila/bile njegov uresničeni oz. aktualizirani del), nato še **med jezikovnim občutkom** rojenih govorcev oz. njihovo **jezikovno kompetenco** (prim. Vidovič Muha 1995: 153), ki načeloma in najprej izvira iz sistema danega jezika,² a ker noben jezik ni izolirana danost niti v smislu svoje strukture niti v smislu sveta, ki ga upoveduje, prihaja tudi do zunanjih vplivov, kar po eni strani lahko šibi trdnost jezikovnega občutka, po drugi pa tudi omogoča jezikovne spremembe in razvoj – in **tradicijo**, ki nagovarja k čim manj spremembam/novostim. Različna pravopisna poglavja temeljijo na različnih pravopisnih načelih, ki so nekatera bolj, druga manj jezikovna. Tako so na primer načela, na katerih temelji pisanje velike in male začetnice, bolj nejezikovna: za njihovo uporabo je treba poznati podatke iz zunajjezikovne resničnosti. Nasprotno je pravopisno poglavje o pisanju skupaj ali narazen tesno povezano z jezikovnim v pravopisu – kaj se piše skupaj ali kaj narazen, je izrazito jezikovno vprašanje, v osnovi katerega stoji problem težko določljivega pojma besede.

2 Specifika frazeologije v kontekstu kodifikacije

Kaj je pri frazeologiji takega, da zahteva poseben premislek v zvezi s knjižnojezikovno normo in kodifikacijo? Normiranje frazemov je enako relevantno kot normiranje drugih jezikovnih enot, a je zaradi specifičnosti frazeologije tudi težje določljivo (Kržišnik 1996: 134). Določanje normativne podobe frazemov in posledično njihova kodifikacija sta težavni nalogi iz več razlogov, ki so tako jezikovne kot nejezikovne narave, npr. nepoznavanje norme, stilno-zvrstna zaznamovanost in variantnost

² Ne nazadnje so – to med drugim velja tudi za frazeologijo (Kržišnik 2003a) – tudi napake rojenih govorcev večinoma »sistemske«, zaradi česar odstopov od norme pogosto ne opazita ne tvorec ne naslovnik.

frazemov, nedorečena oz. spreminjajoča se kodifikacija, vprašanje relevantnosti jezikovnih virov za ugotavljanje norme (prim. Kržišnik 1996).

Dve temeljni lastnosti frazemov zapletata uveljavljanje pravopisnih pravil: prva je razpetost frazema med leksikalno in sintaktično enoto in druga neizpeljivost pomena iz pomenov njegovih sestavin, torej idiomatičnost.

2.1 Prva lastnost je **oblikovna**. Frazem je leksikalna **enota**, sestavljena iz drugih leksikalnih enot, tj. besed, ki imajo svoja pravila slovničnega obnašanja; je leksikalna enota, znotraj katere sestavine do neke mere uveljavljajo svoje kategorialne pomena ali vsaj medsebojne skladenjske odnose, posledično tudi svojo oblikovno prilagodljivost, zato spremenljivost, kar pomeni, da se frazemske sestavine lahko pregibajo sredi frazema, torej sredi leksikalne enote, čeprav rojeni govorniki vemo (ne da bi se pretirano ubadali s slovnico, torej po temeljnem jezikovnem občutku), da se velika večina leksikalnih enot, vsekakor pa vse besede, v slovenščini pregibajo na koncu. Dalje se med sestavinami frazema pogosto pojavljajo prvine iz sobesedila, ki enoto nekako razstavijo. To lastnost frazema na primer problematizira pravopisno poglavje o pisanju skupaj ali narazen.

2.2 Druga lastnost je **pomenska**, in sicer stopnja idiomatiziranosti frazema, torej stopnja odsotnosti pomenskih lastnosti, ki jih imajo njegove sestavine kot samostojne besede. V zvezi s pravopisom se tako na primer zastavlja vprašanje prisotnosti ali odsotnosti pomenske lastnosti ‚lastnoimensko‘ (Kržišnik 1982: 42–45): ali je pridevniku v zvezi *a/Ahilova peta* ‚šibka točka, slabost‘ ali samostalniku v *ne(je)verni Tomaž* ‚kdor ne verjame, dvomljivec‘ mogoče pripisati lastnost lastnoimenskosti in posledično uveljavljati pravilo velike začetnice?

3 Frazeološki fragmenti v slovenskih pravopisih

Čeprav je beseda *frazeologija* vključena v skoraj vse geslovnike slovenskih pravopisnih slovarjev,³ slovenska normativistika kodifikaciji frazeologije doslej ni posvečala posebne pozornosti. Pregled slovenskih pravopisov razkrije, da je bila tema normiranja frazeologije bolj obstranska, predvsem pa norma frazemov v pravopisih ni bila predstavljena niti izčrpno niti sistematično in konsistentno.⁴ Med razlogi je zagotovo tradicionalno osredotočanje pravopisne problematike zgolj oz. primarno na enobesedno izrazno podobo leksike in seveda tudi dejstvo, da je frazeologija mlajša jezikoslovna veda, ki se je na Slovenskem začela razvijati šele od 70. let 20. stoletja dalje (Kržišnik 2013: 16–19), kar pomeni, da bi sodobna frazeološka spoznanja pravzaprav lahko upošteval šele Slovenski pravopis

³ Izjema je le *SP 1920*. Iztočnico *frazeologija*, pojasnjeno kot »nauk o frazah ali zbirka fraz«, pa vsebuje že Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/1895).

⁴ Prvi slovenski pravopisi so zelo skopi s frazeologijo, eksplicitne podatke o normi posameznih frazemov vsebujeta šele *SP 1950* in *SP 1962* (Kržišnik 1996: 135).

(v nadaljevanju *SP*) 2001.⁵ Frazeologija je v pravilih *SP* 2001 eksplicitno vključena le na dveh mestih: v poglavju o ločilih (raba vezaja) in pisanju skupaj oz. narazen.⁶ Izraz »frazeološke zveze« v čl. 420 zajame primere prislovnih frazemov tipa *toliko in tolikokrat, sto in stokrat*, izraz »frazeološki zaimki« v čl. 536 pa frazeme, katerih zgradbo sestavljajo zaimki, npr. *kdor si bodi, kar se da*; ti tradicionalno predstavljajo dilemo glede pisanja skupaj oz. narazen. Seveda pa pravopisno problematične niso le te skupine frazemov.

Frazeološka kodifikacija v *SP* 2001 je posredno in fragmentarno vključena še v poglavje o rabi velike oz. male začetnice: pisanje stalnih besednih zvez z lastnim imenom nekaterih mitologiziranih bitij, npr. *kralj/Kralj Matjaž* (čl. 48, 130), zveze s svojilnim pridevnikom in prenesenim pomenom, npr. *Ahilova oz. ahilova peta* (čl. 115, 159); prevzete besede oz. besedne zveze: pisanje citatnih besednih zvez, npr. *first lady, To be or not to be: that is the question* (čl. 162); ločila: pisanje vejice med prirednimi stalnimi besednimi zvezami z izpuščenim veznikom *in, ali*, npr. *na vrat na nos* (čl. 323),⁷ med pastavki, ki so medmetne zveze, in drugim besedilom, npr. *hudiča vendar, bum bum bum* (čl. 343, 344); pisanje skupaj oz. narazen (čl. 487): citatne zveze, npr. *fin de siecle* (čl. 501), *človek žaba, mož beseda* (čl. 502), *nehodigatreba oz. ne bodi ga treba* (čl. 508), *tako imenovani* (čl. 519), sklope s *koli* (čl. 534, 535), stalne prislovne zveze z veznikom ali predlogom in proste ponovitve prislovov in členkov, npr. *sem ter tja oz. semtertja* (čl. 558), zveze dveh samostojnih prislovov ali členka in prislova, npr. *čim prej* (čl. 559), *natanko oz. na tanko* (čl. 563), predložne zveze (čl. 569), npr. *na posodo oz. naposodo* (čl. 571), večbesedni vezniki, npr. *brž ko* (čl. 576), besednozvezni predlogi, npr. *glede na* (čl. 579), zveze členkov, npr. *že že* (čl. 589), ter nekateri tipi medmetov (čl. 593).

4 Velika in mala začetnica v frazemih

Pisanje velike oz. male začetnice je izrazito dogovornega značaja, tudi kulturološko pogojenega. Norma frazemov se je glede začetnice sčasoma lahko tudi spreminjala (prim. frazemski sestavini *Jera/jera, Krišček/krišček* v Tabeli 1),⁸ vendar eksplicitne pozornosti v pravopisnih pravilih ni bila deležna.

⁵ Vendar jih žal ni (prim. Kržišnik 2003) in niti ni imel te ambicije, prim. Toporišičev odziv na kritiko odsotnosti meril za obravnavo frazeologije v *SP* 2001: »Novi *SP* nima ambicije, da bi bil tudi frazeološki« (Toporišič 2004: 222).

⁶ Stvarno kazalo *SP* 2001 izraza *frazeologija* in iz njega izpeljanih tvorjenk ne vsebuje.

⁷ Če se je o pravopisnih problemih velike začetnice in pisanja skupaj ali narazen v zvezi s frazeologijo že kdaj razpravljalo (npr. Kržišnik 1992/1993, 2003; Jakop 2009, 2012; Weiss 2013; Breznik in Novak 2015; Urbinc 2019), potem se o vejici kot nekončnem ločilu (po našem vedenju) še ni. Zakaj denimo vejice v *na vrat na nos* ali celo v *hočeš nočeš* nihče ne pogrēša, si jo pa težko odmislimo v *meni nič, tebi nič*, čeprav raba kaže, da se na splošno rojenim govorcem ne zdi tako zelo nepogrešljiva: v Gigafidi (2.0, deduplicirani) je brez vejice 670 primerov (0,50/mio.), z vejico 382 (0,29/mio.), v Janesu je brez vejice 52 primerov (0,21/mio.), z vejico pa 80 (0,32/mio.). Premislek o ločilih pri frazemih, ki so kot skladijske enote stavčne oz. celo nadstavčne, potrebuje svojo razpravo.

⁸ Raba začetnice je relevantna tudi pri frazeoloških nadomestnih imenih; pregledno o tem že v Jakop, Ramadanović 2015. Prim. tudi Dobrovoljc (2004: 132–133).

Tabela 1: Frazemski sestavini *Jera/jera*, *Kriščev/kriščev* v slovenskih pravopisih

SP 1935	SP 1950	SP 1962	SP 2001
<i>držati se kakor mila Jera</i>	<i>držati se ko mila jera; mila jera</i>	<i>mila jera</i>	<i>mila jera</i>
<i>za Kriščevo voljo</i>	<i>za Kriščevo voljo</i>	<i>za kriščevo voljo</i>	<i>za kriščevo voljo</i>

4.1 Pravopisna tradicija

V Levčevem pravopisu (**SP 1899**) začetnica frazemskih sestavin ni posebej obravnavana in se – sodeč po pravilih – še niti ne kaže kot zapisovalno problematična. Pravilo o pisanju lastnih imen namreč ne vsebuje in ne registrira nobenih zapisovalnih izjem: z veliko začetnico se pišejo »raznovrstna lastna imena« (čl. 572), »pravi« Bog nasproti »poganskim bogovom«, ki se pišejo z malo začetnico (čl. 574), »imena velikih cerkvenih praznikov« (čl. 575), brezizjemno tudi vsi izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -ji, -in, -nji* (čl. 596).⁹

Za frazeologijo zanimiva je frazemska sestavina *Bog/bog*,¹⁰ ki je pri Levcu v vseh položajih kodificirana z veliko začetnico, prim. iztočnico *Bog*, npr. *za Boga svetega*, *za Boga milega*. Primerjava s Pleteršnikovim slovarjem (iztočnica *bog*) pokaže, da je bila norma v frazeologiji bolj neenotna. Resda prevladuje velika začetnica, npr. pri vseh pragmatičnih (*z Bogom!*, *za Boga*) in večini drugih frazemov (*komu Boga dati (davati)*, *pod milim Bogom*), vendar ne brezizjemno, npr. *držiš se, kakor lipov bog!*, *bogove prodajati*.

Slovarski del *SP 1899* je z vidika pisanja začetnice frazemskih sestavin obvestilno izjemno skromen.¹¹ Vključenih je malo lastnih imen, ki so povsem brez frazeološkega gradiva (prim. *Kristus*). Od 73 (iz)lastnoimenskih iztočnic, ki so kot frazemske sestavine vključene v *Slovar slovenskih frazemov (SSF)*, je bilo v slovarski del *SP 1899* vključeno le ime *Prešeren*, a ne iz frazeoloških razlogov (*prosto po Prešernu*), temveč zaradi takrat pogosto različnih zapisov priimka (*† Preširen*, *Prešerin*).

V Breznikovem pravopisu (**SP 1920**) je v pravopisna pravila (čl. 12) zajeto razmejevanje lastnih imen od njihovih homonimnih občnih poimenovanj v okviru veroslovnih imen¹² (*Stvarnik – stvarnik*): »Z veliko črko pišemo ta imena tedaj, kadar se rabijo kot lastna imena ali kot stalen pridevek.« Kljub temu dvojnična norma *Bog/bog* tu še ni eksplicirana, registrirana pa je nato v Breznik-Ramovševem pravopisu (**SP 1935**): iztočnica *Bog* vsebuje različno frazeološko gradivo, ki kaže

⁹ O spreminjanju kodifikacije izlastnoimenskih pridevnikov gl. Jakob 2009.

¹⁰ Ne le za slovensko frazeologijo. O pravopisnih dilemah glede pisanja *Bog/bog* v hrvaščini gl. Fink 2001.

¹¹ Tudi sicer je skromen glede normiranja večbesedne leksike. Pregled slovarja pokaže, da je normativno vrednotenje (označeno s križcem) stalnih besednih zvez v celoti izjemno redko, npr. *gasilno društvo † požarna bramba*, *darovati mašo † brati mašo*, *za Boga milega † za skozi Bog*.

¹² Sicer še ne tako poimenovanih in kategoriziranih.

neenotno normo veroslovne frazemske sestavine: z veliko ali malo začetnico v frazemih z glagolsko sestavino *vedeti*, npr. *Bog (bog) vé*, *Bog (bog) védi*, le z veliko v pragmatičnih frazemih, npr. *Bóg pomágaj!*, oz. le z malo v glagolskem frazemu *drži se kakor lipov bóg*. Približno tretjina (iz)lastnoimenskih iztočnic, ki jih vsebuje *SSF*, je zajeta tudi v *SP* 1935, vendar je le pri sedmih iztočnicah v slovarski sestavek vključeno tudi frazeološko gradivo, npr. *Avgijev hlev* (iztočnica *Avgij*).¹³ Brezizjemno je (iz)lastnoimenska frazemska sestavina kodificirana z veliko začetnico.

SP 1950 je v čl. 8 eksplicitneje formuliral pravilo o ločevanju med »imeni za veroslovna in poosebljena bitja« (*Bog*) in »občnimi imeni, ki zaznamujejo le vrsto bitij« (*bog*). Iz slovarskega sestavka iztočnice *bog* je razvidno, da je v frazemih kodificirana le mala začetnica, npr. *bog si ga vedi*, kar je pomembna sprememba glede na prejšnji predpis.

Slovarski del *SP* 1950 je v primerjavi s prejšnjimi pravopisi glede frazeologije obvestilno opazno bogatejši, saj je v slovarske sestavke vključenih več frazemov, prvič pa so v pravopisnem slovarju opremljeni tudi z dodatnim slovarskim metajezikom (osnovni frazeološki pomen), ki razdvoumlja frazeološke od nefrazeoloških zvez, npr. *Abrahama videti* ‚50 let doživeti‘, *Adamova obleka* ‚nagota‘. Ta praksa se je nadaljevala v *SP* 1962, npr. *prestopiti Rubikon* ‚napraviti kaj odločilnega, usodnega‘, *Evina hči* ‚ženska‘.

V *SP* 1950 je vključenih 57 od 73 (iz)lastnoimenskih iztočnic, ki jih vsebuje *SSF*, približno polovica jih vsebuje tudi podatek o normi frazemov. Prevladuje velika začetnica (iz)lastnoimenskih frazemske sestavin, razen v frazemih *mila jera* in *klicati urha*, ki sta kodificirana le z malo začetnico, kar pomeni, da sta razumljeni kot občnoimenski sestavini. V prvem primeru gre za očitno apelativizacijo frazemske sestavine, ki je bila primarno lastnoimenska (*mila Jera* > *mila jera*). Raba male začetnice je podprta tudi z novo formulacijo pravila, ki določa zapis apelativiziranih imen z malo začetnico (čl. 4): »Imena, ki ne zaznamujejo posameznih oseb, živali ali stvari, ampak njih vrsto, so občna imena in se pišejo z malo začetnico.« V drugem primeru pa gre za zabris lastnoimenske motivacije frazemske sestavine (sv. *Urh*).¹⁴

V **SP 1962** je vključenih 65 od 73 (iz)lastnoimenskih iztočnic, ki jih vsebuje *SSF*, kar je največ od vseh pravopisnih slovarjev. Približno polovica jih ima v slovarskem sestavku (tudi) pravopisno relevantno frazeološko gradivo, npr. *oditi k Abrahamu* ‚umreti‘. Določilo o apelativizaciji (čl. 36) ima opazen vpliv na frazeologijo in

¹³ Tip *Avgijev hlev* je seveda lahko ponazoritev frazeološke (s prenesenim pomenom) ali nefrazeološke zveze (s svojilnim pomenom pridevnika).

¹⁴ V *SSF* (iztočnica *urh/Urh*) je pojasnjeno, da nastanka frazema ni motiviralo živalsko poimenovanje *urh* ‚brezrepa dvoživka‘, temveč ime sv. *Urh* oz. *Ulrih*. Podobno ugotavlja tudi Vrbinc (2019: 90). Frazeološko gledano je mala začetnica v tem frazemu nekako manj utemeljena (prim. sestavino *francoz* v poglavju 4.3). V *SP* 2001 je pri tem frazemu kodificirana dvojnica.

razširja nabor z malo zapisane (iz)lastnoimenske frazemske sestavine, npr. *Mohiká nec* [Indijanec]: *zadnji mohikanec*, zadnji predstavnik (kakšne skupine)‘.¹⁵

SP 2001 v primerjavi s prejšnjo kodifikacijo na področju pisanja velike oz. male začetnice prinaša opaznejšo spremembo v dvojničnem normiranju izlastnoimenskih pridevnikov, kadar so v funkciji frazemskih sestavin (npr. *ahilova* in *Ahilova peta*, slabost, šibka točka‘), večji obseg apelativiziranih imen (npr. *rubikon*, *krez*, *teksas*; *srečati abrahama*, dočakati petdeset let‘) in prvič v zgodovini pravopisja opremljenost frazemov s stilno-zvrstnimi kvalifikatorji (npr. neobčevalno *iti* v *Canosso*, priznati podrejenost, ponižati se‘).

V primerjavi s prejšnjim pravopisom je na žalost opaziti odsotnost nekaterih za frazeologijo zanimivih (iz)lastnoimenskih pridevnikov v geslovniku (*Pandorin*, *Kolumbov*, *Metuzalemov*, *Noetov*, *Pirov*),¹⁶ odsotnost frazeološkega gradiva v mnogih lastnoimenskih slovarskih sestavkih (npr. *Adam*, *Čič*, *Elijev*, *Karibda*, *Mars*, *Pilat*, *Poncij*, *Rim*, *Sava*, *Scila*, *Mars*) ter vključevanje frazeološkega gradiva k pravopisno manj relevantnim iztočnicam (npr. *kleti kot Turek* pri iztočnici *kleti*, ne pa (tudi) pri iztočnici *Turek*).

Primerjalni pregled frazeološkega gradiva z vidika norme in kodifikacije velike oz. male začetnice pokaže, da se z naraščanjem specializacije ter diferenciacije pravil (ki so seveda posledica rabe in opažene norme) na področju lastnih imen povečuje dvojničnost frazemskih sestavin. Jezikovne dileme glede pisanja (i)zlastnoimenskih sestavin odpira zlasti proces apelativizacije, ki pri jezikovnih uporabnikih uzavešča izginjanje lastnoimenskega v okviru frazeološke zgradbe.

4.2 Kaj se nam obeta?

Pri Pravopisni komisiji SAZU in ZRC SAZU od leta 2013 poteka prenova pravopisnih pravil, vzporedno s prenovo pa nastaja *ePravopis*, ki napoveduje, da bo obvestilen »na področju izrazne in oblikoslovne (deloma tudi skladenjske) ravnine jezika« (*ePravopis*: Uvod). V tem trenutku je preuranjeno ugotavljati, v kolikšni meri se posveča specifičnim vprašanjem frazeologije, se pa na področju velike oz. male začetnice kaže premik, ki upošteva tudi frazeološki fokus. V *ePravopis* je vključen problemski sklop Lastna imena v frazemih, ki trenutno obsega 31 slovarskih sestavkov z 41 frazemi z lastnoimensko sestavino (*zaspati v Gospodu*, *kaditi kot Turek*, *nositi vodo v Savo*). Lastnoimenska sestavina je prevladujoče kodificirana z veliko začetnico (37 frazemov), pet frazemov pa ima pravopisno dvojnico z malo začetnico, ki jo utemeljujejo pomenski prenosi frazemske sestavine, rabljene tudi samostojno, npr. *Rubikon*, reka, ki jo je prestopil Hanibal ob pohodu nad Rim‘;

¹⁵ Primer ponazarja izjemno spremenljivo kodifikacijo in neenotno normo: v *SP 1950* le z veliko začetnico, v *SP 2001* in *ePravopisu* le z veliko, v *SSF* dvojnično.

¹⁶ Razen imena *Pandora*, ki je umanjalo, so druga imena sicer vključena v slovar, ker pa njihova tvorba ni problematična v smislu obrazila *-ov/-ev*, *-in* (poglavje Težji primeri iz besedotvorja), njihovih izpeljanih pridevnikov slovar nima. To dokazuje, da frazeološka norma ni bila merilo za vključitev pridevnikov v pravopisni slovar (pa bi lahko bila).

rubikon ‚meja, mejnik‘: *prestopiti Rubikon/rubikon* ‚storiti odločilno dejanje‘« (*ePravopis*).¹⁷

4.3 Lastnoimenske frazemske sestavine med rabo, normo in kodifikacijo: primer *Francoz/francoz*

Problem pisanja velike oz. male začetnice frazemskih sestavin ponazorimo s frazemom *delati se/narediti se Francoza* ‚delati se brezbržnega, nevednega, neumnega‘. V pravopisnih priročnikih je frazem prvič registriran v *SP* 2001¹⁸ v pravilu o apelativiziranih imenih, kjer se z malo začetnico pišejo »z imeni prebivalcev ali zemljepisnih danosti enakozvočna poimenovanja, kadar pomenijo le vrsto bitij ali predmetov« (čl. 135). Med zgledi pa navaja tudi besedo *francoz* v zvezi *narediti se francoza*. Tega frazema slovarski del *SP* 2001 sicer ne navaja, v *SSF* pa je frazemska sestavina zapisana le z veliko začetnico s pojasnilom, da spada v skupino frazemov, katerih nastanek je motiviralo splošno pripisovanje določenih, zlasti negativnih, lastnosti kakemu narodu, v tem primeru npr. Francozom. Podobno kot frazem *kaditi kot Turek*.

Za obstoj občnega (apelativiziranega) poimenovanja *francoz* (razen v pomenu priprave oz. orodja, ki pa ni motiviralo nastanka tega frazema) ni slovarskih potrditev.¹⁹ Zato je kodifikacija tega frazema z malo začetnico presenetljiva, frazemska sestavina pa s tem ni identificirana kot (izhodiščno) lastno ime. Vendar problem sodobne kodifikacije tega frazema s tem ni zaključen, pravzaprav se šele razgalja. Sodobni gradivski viri namreč kažejo tudi drugačno rabo, pri čemer je težko presojati, ali je ta posledica omenjenega pravila ali drugih jezikovnih vzgibov.

V Gigafidi (v nadaljevanju GF)²⁰ je razmerje rabe začetnice frazemske sestavine (*Francoz – francoz*) v prid veliki začetnici (68 %), a je tretjina male začetnice relativno visok delež. Časovno gledano najdemo pred letom 2001 le posamezne redke primere rabe male začetnice,²¹ ki je v nekaterih primerih zapisana tudi v narekovajih. Služila je predvsem vzpostavitvi razločevalnega razmerja s homonimnim lastnim

¹⁷ Za frazeologijo zanimivi so še naslednji sklopi pravopisnih kategorij: Izlastnoimenski pridevniki na *-ov* ali *-ev* in *-in* v stalnih besednih zvezah, Nadomestna imena in poimenovanja ter Enakozvočnice. Vključujejo namreč tudi nekatere primere frazemov (v slovarju označene zgolj kot »besedne zveze«). Izlastnoimenski pridevniki v frazemih so kodificirani z veliko in malo začetnico (*Adamov/adamov kostum*), frazeološka nadomestna poimenovanja pa z malo začetnico (*črna celina*) (prim. Pravopisne kategorije *ePravopisa*).

¹⁸ V *SSKJ* je v frazeološkem gnezdu primerljivi frazem s prislovno sestavino: *oditi po francosko* ‚brez slovesa, neopazno‘; *gost jo je popihal kar po francosko* ‚odšel je, ne da bi plačal‘.

¹⁹ Drugače je npr. v frazemu *prestopiti/prekoračiti Rubikon/rubikon*, kjer je apelativizirani *rubikon* že semantiziran (‚meja, mejnik‘ v *SSKJ2* in *SP* 2001). Podobno so v slovarski del *SP* 2001 vključena druga z lastnimi imeni homonimna poimenovanja (*lah – Lah, štajerka – Štajerka, sibirija – Sibirija* ipd.).

²⁰ Na vseh mestih v prispevku je mišljena Gigafida 2.0 (deduplicirana verzija).

²¹ Npr. v časopisju l. 1998, 1999 po en primer, l. 2001 po tri primere.

imenom, uporabljenim v isti povedi, oz. kot signal za frazeološko branje (da bi se izognili navidezni nesmiselnosti), npr.

Posebno zavzet je bil 24-letni Španec,
29-letni Francoz pa se je v zavetju **delal »francoza«**.

Nato je do leta 2008 opaziti rahlo incidenco naraščanja rabe male začetnice, vendar distribucija virov pokaže, da je približno tretjina rabe male začetnice vezana na internetna besedila, kjer so odkloni od pravil o rabi velike začetnice na splošno opaznejši (Jakop 2008) in niso vezani specifično na frazeologijo:

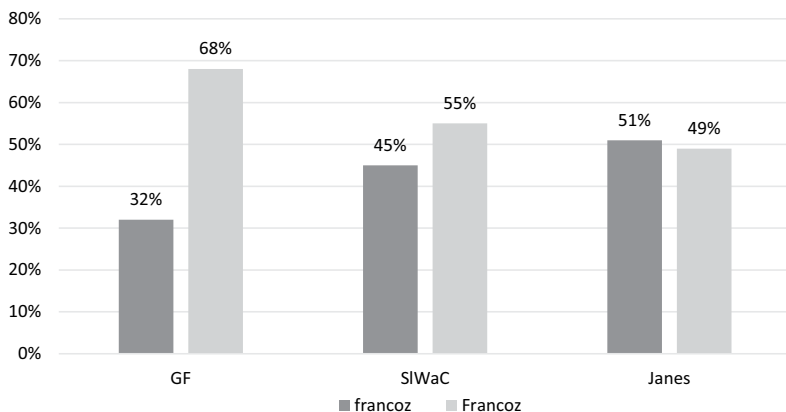
»mož **se je naredil francoza** ... nič ni vedel ... preiskovalci so pa tupi in glupi da take izjave akceptirajo«.

V mnogih primerih pa ima mala začetnica še vedno kontekstualno razločevalno funkcijo, frazemska sestavina je pogosto zapisana v narekovajih:²²

Najprej smo namreč slišali pesem popularnega primorskega kantavtorja Iztoka Mlakarja (žal ne iz njegovega grla), potem pa **se je** izvajalec do slovenske kulturne dediščine **naredil »francoza«** in ob spremljavi kitare zapel še v francoščini.

V Korpusu slovenskega spleta (SIWaC) in Korpusu besedil s slovenskih družbenih omrežij (Janes) je delež rabe male začetnice frazemske sestavine opazno višji in v Janesu celo rahlo prevladuje. En razlog je zagotovo že zgoraj omenjeno dejstvo, da se v spletnih besedilih raba začetnice pogosteje odmika od pravil. Vendar pa ne gre zgolj za to. Gradivo kaže, da raba male začetnice ni več toliko vezana na kontekstualno razmejevanje v besedilu rabljenih homonimnih lastnih imen niti mala začetnica ni več tolikokrat označena z narekovaji. Kot kaže, se frazem ohranja in funkcionira v slovenščini, tudi če je lastnoimenska sestavina zapisana z malo začetnico. Koliko na to vpliva obstoj pomensko sorodnega frazema *oditi po francosko*, 'oditi neopazno, brez slovesa', je težko reči, a povsem brez vpliva najbrž ni. Za primerjavo: frazem *odkriti/odkrivati Ameriko* ima v Janesu le 12 % rab z malo začetnico lastnoimenske sestavine, v korpusu SIWaC pa le 3 %, tudi v frazemu *kaditi kot Turek* se velika začetnica prevladujoče ohranja (v 78 % v SIWaC).

²² Zapisi frazemov v narekovajih so sicer na splošno opazna lastnost v besedilih, vendar pa tu narekovaj označuje le frazemsko sestavino.

Graf 1: Frazeološka sestavina *Francoz/francoz* v slovenskih korpusih

Frazem je v *ePravopisu* kodificiran le z veliko začetnico (kot tudi *odkriti Ameriko, kaditi kot Turek*), kar odraža normo v knjižnojezikovnih besedilih. Vendar pa primer ponazarja, da se pri lastnoimenskih frazemskih sestavinah norma nepredvidljivo spreminja in jo je treba spremljati, saj je apelativizacija frazemskih sestavin v slovenščini še kako živa.²³ In napačno oz. le delno ugotovljena norma (npr. *delati se francoza*) lahko povsem zabriše izlastnoimensko motivacijo frazema.

5 Pisanje skupaj ali narazen

Kot rečeno, je pravopisno poglavje o pisanju skupaj ali narazen izrazito jezikovno. Ko enkrat določimo, kaj je beseda, pravopis nima več težav. Težavnost definiranja besede pa je v načelnem prekrivanju med pojmom besede v pravopisnem (ortografskem) in ortoepškem smislu (Matešić 2018: 47–48), problem so meje med besedami.

5.1 Pravopisna tradicija

Kot v svoji bolj analizi splošnega stanja kodifikacije kot zgolj kritiki Levčevega pravopisa ugotavlja Breznik (1913–15), se je (rabna) tradicija pisanja skupaj ali narazen v 19. stol., do prvega slovenskega pravopisa l. 1899, oblikovala v času, ko je bil v središču pozornosti tako jezikoslovcev kot piscev etimološki vidik jezika, zapis naj torej čim bolj razkriva izvor:²⁴

²³ Na to opozarja tudi Vrbinc (2019: 109) v svoji primerjalni študiji angleških in slovenskih frazemov z lastnoimensko sestavino.

²⁴ Breznik navaja pisanje v publicističnih (zlasti npr. *Novice v mes, po leti, na posled, do cela, kaj pa da, kaj ne da, v eno mer*) in umetnostnih besedilih – kot pravi, so se načela »besede naj se pišejo kolikor moči vsaka zase« držali vsi pisatelji, a v različni meri, najradikalnejši naj bi bil Valjavec, ki piše tudi *za nj, k višku, k malu, po sebno*.

Ker je šlo v tej dobi vse za tem, da se piše kolikor moči po izvoru, so tudi sestavljene besede razkrajali v posamezne dele. Vprašanje, kaj naj se v sestavljenkah piše skupaj, je bilo že od nekdaj pereče in še do danes ni rešeno. Vsa naša pisava s Pleteršnikom vred je delila sestavljenke v posamezne besede. Uprl se je tej struji šele Levec v Pravopisu po zgledu Hrvatskega pravopisa, ki ga je leta 1893 za hrvaške šole spisal dr. Iv. Broz. (Breznik 1914: 123.)²⁵

Pod tem vplivom je Levec dokaj dosledno izpeljal **načelo en naglas – ena beseda** (»naj se besede, ki spadajo po izreki skupaj, tudi pišejo tako« (Breznik 2014: 160)) in vse (stalne) predložne zveze razumel kot »besede, ki so sestavljene ali sklopljene s predlogi« (Levec 1899: čl. 608), in sicer ne glede na vsa druga načela, od *docela do kletu in zaraditega*. Uveljavljal pa je tudi pomensko načelo, po katerem naj se »besede, ki tvorijo en pojem, /.../ pišejo skupaj« (Breznik 1914: 160), npr. *semintja*, *nebodigatreba*. Obe načeli, če ju izpeljemo do konca, zadevata tako rekoč celotno frazeologijo, prvo t. i. minimalne frazeme (Kržišnik 2010), npr. *na dušek*, *na pretek*, *na mah*, drugo vse sklopovske, npr. *vrteti jezik* ‚klepetati‘, *od nog do glave* ‚ves‘, in zraslekovske frazeme, npr. *vleči dreto* ‚smrčiti‘, *na vse kriplje* ‚zelo‘; izjema so le skupi, sestavljeni iz vsaj ene sestavine v slovarskem in vsaj ene v neslovarskem pomenu (vendar bi se za velik del skupovskih frazemov lahko uveljavljalo pisanje neslovarskega dela skupaj po prvem, npr. *biti v škripcih*, ali drugem načelu, npr. *ne reči ne bev ne mev* ‚ne reči nič‘). Seveda tako dosleden celo Levec ni bil niti ni hotel biti. Na »dvomnost« drugega načela (kaj tvori en pojem?) opozarja Breznik in priporoča glede tega več svobode:

Ker je torej načelo v posameznih primerih dvomno in ker dosledno izvajanje tega načela ne izključuje nenavadnih in celo smešnih oblik, bi bilo morebiti umestno pustiti pri drugi izdaji Pravopisa nekoliko več svobode, zlasti pri besedah, ki jih ni še potrdila splošna raba. (Breznik 1914: 160.)

Pisanje skupaj ali narazen v besedilni rabi (zlasti 2. polovice) 19. stoletja na eni strani in kodifikacija na drugi predstavljata dve skrajni možnosti, ki obe hkrati nista mogli postati tradicija, zato je bilo v nadaljnjih pravopisih za pisanje skupaj ali narazen vpeljano še **načelo ohranjene oz. neohranjene (okrnjene) oblike**. Resnici na ljubo ga je deloma uporabil že Levec, čeprav nekako obrnjeno, s pravilom za pisanje neokrnjene oblike, prim. čl. 620: »Če je dvoje samostalnikov sklopljenih tako, da vsak posebej ohrani svojo polno obliko, pa se prvi izmed njiju ne sklanja, zvežemo z vezajem« – in navede zglede *mož-beseda*, *pedanj-človek*, *laket-brada*. Nesodobne, zastarele ali okrnjene oblike so torej razlog za pisanje skupaj. To načelo je po pravopisih do SP 1 Pravila (1990) manj natančno ali sploh ne formulirano, npr. SP 1920, čl. 23: »ali pa hrani vsaka posameznica svoj naglas ali svojo obliko«, SP 1935, čl. 22: »ali pa ohrani vsaka besedna vrsta svojo obliko in svoj naglas« in obratno v čl. 31 o pisanju skupaj, kadar gre za oblikovno »okrnjene izraze: n. pr. *počasi /.../, docela /.../, dodobra*«; SP 1950 in SP 1962 oblikovnega načela

²⁵ Primerjava s sodobno hrvaško kodifikacijo pisanja skupaj ali narazen – vsaj v okviru frazeologije (prim. Kovačević in Ramadanović 2013) – daje slutiti, da smo v slovenščini to najzgodnejše načelo pisanja po izvoru tako ali drugače v precejšnji meri ohranili.

ne omenjata ter gradita na naglasu in pomenu, čeprav v pisavi oba razlikujeta med zapisoma *dodobra* ter *do dobrega*.

5.2 Kodifikacija v SP 2001

Šle *SP I*, Pravila (dalje *SP I P*, 1990), in enako kasneje *SP 2001*, zastavi pisanje skupaj ali narazen v izhodišču kot jezikoslovno vprašanje o tem, kaj je beseda, ter v uvodnem delu tega poglavja (čl. 485) določa:

Črkovje posamezne besede pišemo praviloma skupaj, obenem pa z razmikom ločeno od črkovja druge besede /.../. Merilo za to, ali je del jezikovnega gradiva treba obravnavati kot eno ali več besed (in ga torej načeloma pisati ali skupaj ali narazen), je **nerazdružnost in nezamenljivost zaporedja delov** dane besede. (*SP I*: čl. 485.)

Za besedo (in posledično pisanje skupaj) gre, kadar se v tako enoto ne da vriniti druga beseda in v besedni enoti ni mogoče zamenjati zaporedja njenih delov. Oba razloga sta v celoti oblikovna. Takoj v nadaljevanju pa sta relativizirana, in sicer ravno s stalnimi besednimi zvezami (čl. 487):

Načela razdružljivosti in nezamenljivosti zaporedja pa ne moremo uporabiti zmeraj za merilo pisanja skupaj ali narazen. Odpove namreč pri nekaterih stalnih besednih zvezah /.../. Tu se ravnamo po določljivosti samostojnih sestavin na podlagi pomena in oblikoslovja. (*SP I*: čl. 485.)

Za oblikoslovno (ne)določljivost se navaja primer *z lepo* proti *zlepa*, torej nesodobno roditeljsko obliko pridevnika, za pomensko pa – z razlago: »če posameznim sestavinam lahko pripišemo navadni pomen« ali pa tega ne moremo – *biti na poti*, 'potovati' proti *biti napoti*, 'delati napoto, ovirati'.²⁶ Kljub temu pa je treba opozoriti, da ima jezik (in govorniki oz. pisci) pri dvojici *biti na poti* (SBZ) – *biti na poti* (frazem) na voljo tudi (oblikovno) razločevalno vezljivostno določilo *komu*, ki se realizira le pri frazemu, in to obvezno, zato dodatna pisna razločevalnost ni potrebna. Ne samo za frazeologa, tudi za rojenega govorca je odločilno še to, da obstaja pomensko povezan frazem *iti s poti komu*, 'umakniti se komu, tj. prenehati ovirati koga' (v razmerju sta *na poti* – *s poti* kakor *na gori* – *z gore*) in še nekateri drugi, npr. *spraviti s poti koga*. Bomo tudi tu v frazemu svetovali pisanje *spoti*? Te vrste bolj »zgodbarskih« (morda bolj figurativnih) kot pomenskih povezav v frazeologiji ni malo (*od rok – pri roki, iz oči v oči, na vrat na nos ...*).²⁷

Zdi se, da jezik sam (oz. uporabniki s pomočjo jezikovnih sredstev) poskrbi(jo) za razdvoumljenje, in to praviloma z oblikovnimi in/ali funkcijskimi (oblikoslovnimi, besedotvornimi, skladenjskimi) sredstvi. Tega, da pomenska sprememba, natančneje

²⁶ K sprejemljivosti pisanja skupaj nedvomno pripomore tudi iz predložne zveze nastala tvorjenka *napota*.

²⁷ Tako recimo ne v korpusu Gigafida ne v Janesu ni mogoče najti niti enega primera pisanja *odrok* namesto *od rok* v frazemu (*kaj biti od rok komu, kaj iti od rok komu*).

sprememba leksikalnega dela pomena, ni dovolj razločevalno merilo za pisanje skupaj ali narazen, so se zavedali tudi avtorji *SP 2001* in so zato med pravili ohranili tudi možnost obojnega pisanja, torej pisanja skupaj in narazen (čl. 485): »Včasih je težje določiti, ali gre za eno ali več besed in ali jo/jih je torej treba pisati skupaj ali narazen; večinoma se v takih primerih dopušča obojno pisanje«. Še več, ob sicer dovoljujočem obojnem pisanju se lahko pojavi celo priporočilo za eno ali drugo, npr. v čl. 558: »**Narazen** pišemo stalne prislovne zveze z veznikom ali predlogom in proste ponovitve prislovov ali členkov /.../« – med drugim se navaja tudi *sem tertja*« (predvidevamo, da za krajevni pomen 'ponekod', žal to ni napisano) – in dalje: »V časovnem pomenu se nekateri izrazi pišejo **tudi skupaj**: *semtertja, tupatam, tuintam*, vendar je **bolj priporočljivo** pisanje **narazen**.« Kljub tako formuliranemu pravilu, jih slovarski del – previdno? – ne vključuje.

5.3 Med oblikovnim in pomenskim načelom

Načela o pisanju skupaj ali narazen so torej v slovenski pravopisni tradiciji naslednja:

Tabela 2: Pregled izhodiščnih načel v slovenskih pravopisih

<i>SP 1899</i>	<i>SP 1920</i>	<i>SP 1935</i>	<i>SP 1950</i>	<i>SP 1962</i>	<i>SP I P 1990, SP 2001</i>
naglas	naglas	naglas	naglas	naglas	
	oblika	oblika			oblika
pomen	pomen	pomen	pomen	pomen	pomen ²⁷

Kot že v uvodu rečeno, s pomenskim načelom pri določanju pisanja skupaj ali narazen za frazeološke zveze naletimo na težave zato, ker gre pri njih oz. njihovih sestavinah vedno za določen pomenski premik ali celo za pomenski umik (npr. pri unikalnih sestavinah ali sploh v frazeoloških zraslekih). Zato bi si morali prizadevati, da prepoznamo čim več oblikovnih meril, saj navsezadnje ima, razen (vsaj sinhrono) nesmiselnih zvez tipa *kriva prisega*, velika večina frazemov svojo homonimno prostobesednozvezno dvojnico oz. dvojnico iz sestavin/besed z »navadnim pomenom« (v skladu s čl. 487 v *SP 2001*).

Iz obeh izhodiščnih meril besednosti (nerazdružljivost in nezamenljivost delov) v *SP 2001* sledi, da za ogromen del frazemov odločitev za pisanje skupaj ali narazen ne bi smela biti problem. Tako na primer ne za glagolske frazeme, saj ti med glagolskim in neglagolskim delom dopuščajo ali vstavljanje sobesedilnih

²⁸ Poleg pomenskega načela se nekajkrat omenja tudi jezikovni čut, npr. čl. 508: »Nekatere izraze pišemo skupaj ali narazen v glavnem glede na to, ali se čutijo kot sklop (*nebodigatreba*) ali pa kot besedna zveza (*ne bodi ga treba*)«. Na prvi pogled je govorjenje o čutenju v okviru kodifikacije nenavadno, če že ne nerelevantno, vendar se sprašujem, kaj bi o tem lahko povedalo kognitivno jezikoslovje. Nasprotno Logar (2005: 90) pri besedotvornih (pisnih) sklopih kot osnovo za poenobesedenje postavlja »zavestno strnjen zapis, torej namern/o/ nepretrganost njihovih črk«.

prvin ali vsaj spremembo zaporedja obeh delov, prav tako ne za vse samostalniške frazeme z levim prilastkom, saj se le-ta ujema s samostalnikom v jedru in se v skladu s tem tudi obliko(slo)vno spreminja (npr. *prva violina, boljša polovica*).²⁹ Če frazem razumemo kot jezikovno enoto, potem pisanje skupaj tudi ni mogoče pri variantnih frazemih tipa *tja v dan/tja v en dan/tja v tri dni oz. na moč/na vso moč*, saj se oblika tako ali drugače spreminja znotraj ene enote, vsaj dokler frazem ostaja v svoji primarni (v tem primeru prislovnodoločilni) skladenjski vlogi. Problem ostajajo neglagolski minimalni frazemi, prav tako predložne zveze kot del frazema, najpogosteje glagolskega, tj. tip *kaj zdeti se za malo/zamalo komu, kaj priti na pamet komu*.

Jezikoslovno gledano je torej prvi pogoj za poenobesedenje sklopovskega tipa, ki se kaže zgolj s pisanjem skupaj ali narazen,³⁰ **stalno zaporedje** sestavin/besed. Ker je stalnost ena od temeljnih lastnosti frazema, je za njegovo poenobesedenje najpreprostejša pot skladenjskofunkcijska sprememba s **konverzijo**, natančneje z leksikalizirano (ustaljeno) prekategorizacijo, ki jo tudi Toporišič v *Slovenski slovnici* pri besedotvorju navaja kot »/e/n/o/ vrst/o/ izpeljave« (2000: 157). Tak je primer tipa (*prerasti svoj prazni*) *tjavdan* (v *SP 2001* iztočnica *tjavdan*, enako *tjavendan*).

Naj na primeru, ki se v *SP 2001* navaja v dveh enobesednih iztočnicah *nebodigatreba* in *nebodijetreba*, medtem ko sta *nebodijihatreba* in *nebodijutreba* kot paradigmatški obliki navedena pri obeh, predstavimo zanimiv zgled, pri katerem v sodobni besedilni rabi opazimo soobstoj različnih enot in hkrati zasledujemo pot spreminjanja frazeološke stalne besedne zveze v besedo – v slovenskih slovarjih, od Pleteršnika dalje, je naveden samo kot beseda, a zdi se, da še vedno ni dokončno samo to.

- a) Izhodišče je iz zveze *ne bodi treba koga* nastali pragmatični frazem, po obliki stavčni,³¹ ki izraža ‚razmerje govorca do tistega/tega, o čemer/komer govori‘; prim.:

*Da bi preživela, morata soseda združiti moči – Jimmy s pomočjo hladokrvnosti in ubijalske spretnosti, Oz pa s pomočjo svojega zobozdravniškega orodja. Potem pa, **ne bodi ga treba**, se Oz zaljubi v Jimmiyevno ženo Cynthiajo (Natasha Henstridge) in ... Raje ne bomo nadaljevali.*

Lahko tudi skupaj pisano: Če bi, **nebodigatreba**, Slovenijo prizadel potres, je rekel Savin, bi lahko pomagali le z novimi davki.

²⁹ Izjema so le primeri tipa *šokterapija/šok terapija* ali *figamož/figa mož*, kjer oblikoslovnega ujemanja ni oz. ni izraženo.

³⁰ Ne pa recimo s kako drugo oblikovno spremembo, npr. skladenjskobesedotvorno *kriva prisega – krivoprisežen*.

³¹ Prim. etimološko razlago: »Sklopljeno iz *ne bodi ga treba* oz. zvez z osebnim zaimkom v ustreznih oblikah.«

- b) Po prekategorizaciji (posamostaljenje) nastane samostalnik oz. dva samostalnika:³² *nebodigatreba* in *nebodijetreba*, v številu se prilagajata oba enako *nebodijihatreba*, *nebodijutreba*; sklanjata se z ničto končnico; zgledi so v vseh slovarjih. Neobičajni, na sredini spreminjajoči se besedi in njune oblike kažejo nadaljnji razvoj v eno, univerzalno ter običajnejšo besedo, in sicer začenja prevladovati *nebodigatreba*; prim. *Med temi nebodigatreba so na prvem mestu; Bolečine si nihče ne želi in nanjo vsi gledamo kot na nebodigatreba.*
- c) V zadnji fazi poenobesedenja se *nebodigatreba* vključi v ustrezno oblikoslovno paradigmo *nebodigatreba, -e*:

Med nami so poeti in politiki, so čistuni in nebodigatrebe, veliki in majhni, različni po telesu in različni po duhu /.../; Med 19. januarjem in 7. februarjem je nebodigatrebo prineslo do ograjenega prostora nekdanjega podjetja Iskra v Šentjerneju /.../; V kletne prostore na Novem trgu v Novem mestu je med 8. in 16. aprilom prineslo nebodigatrebo, ki je poskušal ukrasti električno omarico.

Kot kažejo navedeni primeri, so poenobesedenja povezana s takimi ali drugačnimi (oblikovnimi, funkcijskimi) spremembami in prilagoditvami. Skladenjsko se – poleg prekategorizacije, tj. spremembe skladenjske vloge – lahko poenobesedenje oblikovno kaže še drugače, npr. z (ne)uveljavljanjem dvojnega zanikanja: *ne biti za nič* in *biti zanič*.³³ V prvem primeru je *nič* zaimsek, torej beseda, zato povzroča skladenjsko dvojno zanikanje, v drugem je *-nič* morfem, prim.:

vendar oni (tudi nekako) niso pristojni za nič; skupni zaklad, ki ga za nič ne bi izpustila iz rok; Naš denar bi še vzeli, mi pa nismo za nič, bo marsikdo potožil; Bodimo iskreni, naša igra v prvi tretjini je bila zanič!; Tudi tekel sem zanič; Lahko pa bi tudi izbrisal zanič odlomek iz vidnega besedila.

Enako tudi *nič vreden* : *ničvreden*, zato je nepotrebno, da se SP 2001 v čl. 519 glede pisanja sklicuje na »pomensko nasprotje« med *ničvreden (značaj)* in *nič vreden (avto)*. Zadnji primer ima poleg tega še en znak, ki je prav tako lahko kazalec (ne) poenobesedenja, namreč stalni besedni red, dokler je *vreden nič* variantno z *nič vreden*, je to besedna zveza.

5.4 In kaj pravi raba?

Vsi podatki v nadaljevanju so iz dveh slovenskih besedilnih korpusov, in sicer iz korpusa pisne standardne slovenščine Gigafide 2.0 (deduplicirana verzija) in korpusa

³² Pravzaprav bi na tem mestu morali omeniti tudi popridevljenje, ki se očitno tudi ustaljuje, prim. *Prihranjenih vam bo precej skrbi, od nebodigatreba birokracije za vsa mogoča dovoljenja /.../*. Opozorjam na neujemanje med *ga* in nanašalnico *birokracija*!

³³ Druga stvar so tuji vplivi. Tako se frazem (*vzeti, pojaviti se od nikoder* ‚(priti, pojaviti se) nenadoma, nepričakovano‘ (angl. *out of nowhere*) tudi rabi »po angleško« brez dvojnega zanikanja, prim. *Stara mama je bila še pri sosedih, pri studentu pa je zdaj stal moj oče in kadil, kot da bi se vzel od nikoder*. Prim. obnašanje slovenskega frazema *ne biti za nikamor* (*Tale pica ni za nikamor. Preslana je, grda ...*).

slovenskih spletnih uporabniških vsebin Janes, ki sta različna tako po velikosti (Janes ima približno petino obsega Gigafide) kot – kar je posebej pomembno – po zvrstni zaznamovanosti vsebovanih besedil. Zaradi tega navajamo, če je le mogoče, v oklepaju tudi podatke o količini pojavitev na milijon, ali če je smiselno, samo te podatke.

5.4.1 Vzorčni primer prekategorizacije

Zgoraj navedeni soobstoj različnih oblik *ne bodi ga treba/nebodigatreba* v sodobnih besedilih je služil predvsem za prikaz smeri razvoja nekega frazema (in dalje iz njega nastale besede), ki mu običajno sledimo skozi časovno obdobje, tukaj pa imamo priložnost, da ga vidimo sinhrono v časovnem prerezu. Da pa bi rabo ovrednotili glede na kodifikacijo, ki ima dolgo slovarsko tradicijo, jo je treba opremiti s podatki.

Tabela 3: Raba v Gigafidi in Janesu

	Gigafida	Janes
a) <i>ga</i>	19 (0,01) ³³	14 (0,06)
<i>je</i>	8 (0,01)	1 (0)
<i>jih</i>	10 (0,01)	5 (0,02)
b) <i>-ga-</i>	1399 (1,06) ³⁴	251 (0,99)
<i>-je-</i>	60 (0,04)	2 (0,01)
<i>-jih-</i>	288 (0,22)	54 (0,21)
c)	8 (0,01) <i>nebodigatrebe</i> 2 (0) <i>nebodigatreb</i>	5 (0,02) <i>nebodigatrebe</i> 1 (0) <i>nebodigatrebam</i> 1 (0) <i>nebodigatrebah</i>

Vidimo, da je jedrni del rabe beseda *nebodigatreba* samostalnik z ničto končnico, ki se z obliko zaimenskega morfema v spolu in številu prilagaja ali pa tudi ne; na obeh skrajnih koncih pa so sledi odhajajoče ter dokaj verjetne prihajajoče rabe, tj. še vedno prisoten frazem *ne bodi ga/je/jih treba* in samostalnik *nebodigatreba*, *-e*, ki se (bo) sklanja(1) po paradigmi, v katero sodi.

5.4.2 Predložne zveze kot minimalni frazemi ali deli frazema

5.4.2.1 Nesodobne sestavine in/ali oblike v primerjavi s sodobnimi: v zvezi *na skrivaj* je sestavina *skrivaj* sodobna beseda, v *na prodaj* ima *prodaj* nesodobno obliko (tudi naglas), v *na stežaj* je *stežaj* nesodobna, celo unikalna sestavina (beseda *stežaj* v sodobni slovenščini ne obstaja). V *SP 2001* je za vse tri predvideno pisanje »narazen, tudi skupaj«. Raba v korpusih pa kaže naslednja razmerja.

³⁴ Iskanje po besedni zvezi (Phrase). Podatek v oklepaju je število pojavitev na milijon. Zaradi velike razlike v velikosti obeh korpusov je poveden ravno ta podatek.

³⁵ Gigafida – to je rezultat iskanja po besedni obliki (wordform); po lemi dobimo 1415 pojavnic; enako Janes – lema 255. Rabe z dvojinjsko obliko ni, kar ne preseneča, kaže pa seveda ustaljevanje v smeri ene oblike.

Tabela 4: Število rab na milijon pojavníc

	<i>na skrivaj</i>	<i>naskrivaj</i>	<i>na prodaj</i>	<i>naprodaj</i>	<i>na stežaj</i>	<i>nastežaj</i>
Gigafida	4,14	0,80	2,35	12,44	2,35	0,05
Janes	3,86	0,92	1,76	7,50	1,35	0,06

Le predložna zveza z nesodobno obliko *pródaj* kaže tendenco pisanja skupaj *naprodaj* (zanimivo, da celo nekoliko bolj v standardnih besedilih Gigafide), medtem ko unikalna, zunaj predložne zveze neobstoječa »beseda« *stežaj* ohranja samostojnost in pisavo narazen – enako kot predložna zveza *na skrivaj* s sodobno obliko in sestavino. Tovrstna tendenca v frazeologiji ni izjema, prim. še minimalni frazem *na knap* (GF 17 : 0, Janes 130 : 3 v prid pisanju narazen) ali predložno zvezo *na kant* v frazemih *priti na kant* in *spraviti na kant koga* (GF 246 : 0, Janes 239 : 0).

5.4.2.2 Nesodobnost oblike/sestavine v primerjavi s pomenskim premikom v sestavini: predložna zveza *na izust*, ki ji SP 2001 ob kvalifikatorju starinsko (unikalna sestavina *izust*) pripisuje samo pisanje narazen, v primerjavi z zvezo *na pamet*, ki ni časovno zaznamovana, je pa pomensko prenesena.

Tabela 5: Primerjava vplivov nesodobnosti oblike in neslovarskosti pomena na pisanje skupaj oz. narazen

	<i>na izust</i>	<i>naizust</i>	<i>na pamet</i>	<i>napamet</i>
Gigafida	236 (0,18)	8 (0,01)	10.338 (7,75)	16 (0,01)
Janes	53 (0,21)	2 (0,01)	6588 (26,05)	207 (0,82)

Raba ne izkazuje prevladujočega pisanja skupaj pri nobeni od obeh zvez, izkazuje pa zastarelost zveze *na izust* z nizko frekvenco rabe v obeh korpusih. Nekoliko presenetljiva je raba pisanja skupaj *napamet* v Janesu. Ker predložna zveza *na pamet* kot frazeološka obstaja v dveh pojavnih oblikah, in sicer kot del dveh frazemov (*kaj priti*, *pasti na pamet komu*, 'spomniti se česa, pomisliti na kaj', *naučiti se*, *znati na pamet*, 'naučiti se, znati ... dobesedno, od besede do besede') in kot minimalni frazem *na pamet* s pomenom 'brez premisleka, podatkov, argumentov', je vprašanje, v kateri se kaže tendenca rabe pisanja skupaj.

Tabela 6: *Na pamet/napamet* kot minimalni frazem in kot del frazema

	<i>napamet</i> – minimalni frazem	<i>napamet</i> – <i>priti, pasti</i>	<i>napamet</i> – <i>znati, vedeti, (na)učiti ...</i>
Gigafida	7	0	8
Janes	128	11	68

Zlasti raba v Janesu kaže, da je pisanje skupaj dvakrat pogostejše, kadar predložna zveza predstavlja minimalni frazem. To je seveda le tendenca, katere vrednost za kodifikacijo pove šele primerjava s pogostnostjo pisanja narazen – skupno število pojavnic *na pamet* gl. zgoraj v Tabeli 5, od tega v frazemih *priiti, pasti na pamet/na pamet priiti, pasti* (iskanje z 0–3 besedami med glagolskim in neglagolskim delom) v Gigafidi 3582, v Janesu (ki je petkrat manjši!) pa 2011.

Mogoče omenjeno tendenco podpira stopnja idiomatizacije, ki je v minimalnem frazemu višja, saj gre pri njem za sekundarno frazeologizacijo. Če je tako, nas dalje zanima, kako raba odslkava v *SP 2001* predvideno kodifikacijo pisanja *zamalo* ‚pod častjo‘ samo skupaj v frazemu *kaj zdeti se zamalo/za malo komu*.³⁶

Tabela 7: Pisanje *za malo* ali *zamalo*?

	<i>za malo</i>	<i>zamalo</i>
Gigafida	153 (0,11)	141 (0,10)
Janes	53 (0,21)	36 (0,14)

Kot kaže, raba ne sledi kodifikaciji, celo več: če lahko pisanje skupaj ali narazen v Gigafidi ocenimo kot uravnoteženo, ga za rabo v korpusu Janes ne moremo, saj pisanje skupaj dosega le dve tretjini rabe pisanja narazen.

5.4.3 Besednoredni, tj. oblikovni, ali pomenski razlog za pisanje skupaj ali narazen

Tabela 8: *Nič vreden/vreden nič in ničvreden*

	<i>ničvreden</i>	<i>nič vreden</i>	<i>nič vreden + vreden nič</i>
Gigafida	1844 (1,38)	663 (0,50)	931 (0,70)
Janes	775 (3,06)	377 (1,49)	621 (2,46)

	↓	↓
	<i>ničvreden + Sam</i>	<i>nič vreden + Sam</i>
Gigafida	1060 (0,79)	30 (0,02)
Janes	383 (1,51)	31 (0,12)

³⁶ V GF in Janesu smo z iskanjem Glag + *zamalo/za malo* in *zamalo/za malo* + Glag (z 0–3 vmesnimi praznimi mesti) našli vsega pet pojavitev frazema *kaj biti za malo/zamalo komu*, kar pomeni, da ta frazem pridobiva časovno zaznamovanost.

Pogostnostno razmerje v besedilih kaže, da do poenobesedenja pride s stalnim besednim redom v levem prilastku, kajti sicer se v tej skladijski vlogi lahko realizirata oba pomena ,tak, ki je nižje, manj kakovostne vrste‘ in ,tak, ki ima negativne moralne lastnosti‘.

5.4.4 Pisanje variantnih frazemov

Tabela 9: *Tja v dan, tja v en dan, tja v tri dni*

	<i>tja v dan</i>	<i>tjavdan</i>	<i>tja v en dan</i>	<i>tjavendan</i>	<i>tja v tri dni</i>	<i>tjavtridni</i>
Gigafida	10 (0,01)	191 (0,14)	315 (0,24)	192 (0,14)	237 (0,18)	1 (0)
Janes	3 (0,01)	29 (0,11)	107 (0,42)	51 (0,20)	165 (0,65)	0

Prekategorizacije *tjavdan* nismo našli, se pa v Janesu posamostaljeni *Tjavendan* 8-krat pojavi kot lastno ime (naslov) spletnega foruma, prim. *Tudi ježek iz Tjavendana čestita sestram in bratom tega foruma*.

Primerjava s podatki, dobljenimi l. 2003 iz korpusa Fida (Kržišnik 2003: 235), kaže, da se je razmerje *tjavdan* : *tja v dan* (Fida 60 : 1) nekoliko zmanjšalo v prid pisanja narazen, prim. GF 191 : 10, razmerje *tjavendan* : *tja v en dan*, ki je bilo v Fidi uravnoteženo 30 : 27, je v GF 192 : 315 še nekoliko bolj v prid pisanju narazen.

5.4.5 Pomenski premik kot edini razlog za pisanje skupaj?

5.4.5.1 Prislovni frazemi

Tabela 10: *Sem ter tjalsemertja, tu in tam/tuintam, tu pa tam/tupatam*

	<i>sem ter tja</i>	<i>semtertja</i>	<i>tu in tam</i>	<i>tuintam</i>	<i>tu pa tam</i>	<i>tupatam</i>
Gigafida	5900 (4,42)	145 (0,11)	13258 (9,94)	269 (0,20)	1653 (1,24)	30 (0,02)
Janes	572 (2,26)	12 (0,05)	1559 (6,16)	14 (0,06)	1071 (4,27)	62 (0,25)

Ker raba ne kaže, da bi se s pisanjem skupaj in narazen zaznamovale pomenske razlike, lahko ugotovimo le, da je kvantitativna razlika – tako v pretežno lektorirani Gigafidi kot v nelektoriranem Janesu – v prid pisanju narazen tako velika, da niti ni posebne potrebe po kodificiranju možnega pisanja skupaj. Vsi pomeni se pojavljajo tako pri pisanju narazen kot skupaj, zato težko potrdimo, da bi bil način pisanja kakorkoli pomensko razločevalen. Opazimo sicer lahko, da je denimo zveza *sem ter tja* pogosteje rabljena ob glagolih premikanja, npr. v Janesu *na disku pa imamo indekse in z njihovo pomočjo skačemo sem ter tja*, čeprav tudi v tem sobesedilu

najdemo pisanje skupaj, npr. *vodi v poplavo pasivnih, apolitičnih nedržavljanov, ki jih je po mili volji mogoče premetavati semtertja*. Nikakor pa se s pisanjem skupaj ali narazen ne ločujeta oba frazeološka pomena, tj. krajevni ‚ponekod‘ in časovni ‚včasih‘, npr. v Gigafidi oba pisano narazen (v *glavnem ravno površje prekinjajo semtertja *kopja in nizki grebeni ‚ponekod‘ in Kot otrok sem semtertja ujel kakšno etapo Toura ‚včasih, občasno‘*) ali prav tako oba pisano skupaj (*Starih podob, slikanih na steklo, ni več videti. Semtertja visi iznad stropa lesen golobček ‚ponekod‘ in Iz dolgočasje z mize semtertja vzamejo kakšno zloženko ‚včasih, občasno‘*).

5.4.5.2 Pragmatični frazemi

Tabela 11: *za boga/zaboga in bog si ga vedi/bogsigavedi; na svidenje/nasvidenje, na zdravje/nazdravje*

	<i>za boga</i>	<i>zaboga</i>	<i>bog si ga vedi</i>	<i>bogsigavedi</i>	<i>na svidenje</i>	<i>nasvidenje</i>	<i>na zdravje</i>	<i>nazdravje</i>
Gigafida	175 ³⁶ (33 %)	1146 (0,86)	117 (0,09)	225 (0,17)	568 (0,43)	1217 (0,91)	1373 ³⁷ (~ 23 %)	15 (0,01)
Janes	262 ³⁸ (58 %)	895 (3,54)	51 (0,20)	104 (0,41)	73 (0,29)	788 (3,12)	1276 ³⁹ (78,5 %)	156 (0,62)

Predložni zvezi *za boga* in *na zdravje* sta tudi nefrazeološki (pri prvi je sicer razlika v naglasu). Da smo dobili za frazeologijo primerljive podatke, smo morali nefrazeološke rabe v korpusu izločiti (razlago podatka gl. v op. 36–39). Številčni podatki za ti dve zvezi se v tabeli zato razlikujejo od drugih: nanašajo se samo na

³⁷ Od skupnega števila 525 pojavnic *za boga* smo odšteli (z ročnim štetjem) 202 pojavitvi proste predložne zveze, 96 variantnih frazemov (*za boga milega/svetega*) in 52 frazemov *imeti za boga koga*. Pragmatični frazem *za boga* predstavlja 33 % rabe te predložne zveze; če upoštevamo še oba variantna frazema, je predložna zveza kot pragmatični frazem rabljena v 52 %.

³⁸ Številka pomeni približno količino rabe zapisa *na zdravje*. Do tega rezultata smo prišli tako, da smo od celotne količine rabe narazen pisanega *na zdravje* (6047 pojavnic) odšteli 4647 pojavnic nefrazeološke predložne zveze, kar smo dobili z iskanjem vpliv, vplivati, paziti in učinek v sobesedilu (z 0–7 vmesnih mest). Čisto vseh prostih zvez s tem sicer nismo izločili, a tako dobljeni rezultat, ki kaže, da pragmatični frazem predstavlja okrog 23 % rabe predložne zveze, je za primerjavo dovolj natančen.

³⁹ Od skupnega števila 452 pojavnic *za boga* smo (z ročnim štetjem) odšteli 99 prostih predložnih zvez, 69 variantnih frazemov (*za boga milega/svetega*) in 22 frazemov *imeti za boga koga*. Pragmatični frazem *za boga* predstavlja 58 %; če prištejemo še obe varianti, zavzema pragmatični frazem 73 % rabe zveze. Podatek je pomemben za frazeološke raziskave in pove nekaj o besedilih družbenih omrežij.

⁴⁰ Do rezultata smo prišli na enak način kot opisano v op. 37: vseh pojavnic *na zdravje* je 1624, od tega smo z istimi štirimi sobesedilnimi prvini in v okviru iste oddaljenosti ugotovili 348 pojavnic proste zveze *na zdravje*, kar kaže, da dobrih 78,5 % vseh pojavnic *na zdravje* predstavlja pragmatični frazem. Tudi ta podatek je bolj kot za to razpravljano pomemben za frazeološke raziskave korpusov; razlika med Gigafido 2.0 in Janesom glede na pogostnost pojavljanja frazemov, še posebej pragmatičnih, zelo dobro odraža razliko med vsebinsko (besedilno) različnima korpusoma.

količino frazemov (s podatkom o odstotku te rabe v oklepaju) in so brez podatka o količini rabe na milijon pojavníc.

Ugotovimo lahko, da so rezultati pri pragmatičnih frazemih bistveno drugačni, kot so bili zgoraj pri prislovnih. Tako v Gigafidi kot v Janesu prevladuje pisanje skupaj pri treh od štirih frazemov. Seveda je prva razlaga dejstvo, da se frazem pri njih tako ali drugače tudi oblikovno razlikuje od homonimne proste besedne zveze: pri *za boga* zaradi naglasa, *bog si ga vedi* in *na svidenje* imata nesodobno obliko oz. sestavino. Le pri *na zdravje* gre samo za razliko v pomenu. Nekako v skladu s tem je tudi SP 2001: pri *zaboga* predvideva samo pisanje skupaj, pri *bog si ga vedi* in *na svidenje* narazen in skupaj, zveza *na zdravje* pa se kot pragmatični frazem (s pomenom 'kot voščilo pri pitju ali ko kdo kihne') v njem sploh ne pojavi. Ničesar pa SP 2001 ne reče o pisanju frazema *za boga* variantnega frazema *za vraga*, ki je – za razliko od *za boga* – tudi naglasno enak prosti besedni zvezi, medtem ko pri variantnih *vrag vedi* in *vrag si ga vedi* predvideva le pisanje narazen. V korpusih se neredko najde pisanje skupaj, npr. *za vraga* – GF 35 z. (0,03), Janes 205 (0,81) in SIWaC 187 (0,21), čeprav prevladuje pisava narazen. Zakaj se pisanje frazema *na zdravje* v rabi tako zelo razlikuje, je težko odgovoriti. Tudi z izločitvijo pojavitev zveze *piti na zdravje* oz. *na zdravje piti* (z 0–5 vmesnimi mesti: v Gigafidi 32 pojavníc, v Janesu 15) ne dobimo bistveno drugačnega rezultata. Mogoča bi bila tudi razlaga o delnem/večjem ohranjanju denotativnega dela pomena v sestavini *zdravje* in zraven še (kulturološka?) povezava med nazdravljanjem ter zdravjem oz. kihanjem in zdravjem (mnoge epidemije so se začele s prehladom, tudi sedanja epidemija covid-19 ...). Gotovo pa je tudi tukaj najpomembnejši razlog oblikovna enakost frazema in homonimne proste besedne zveze.

5.5 Če povzamemo

5.5.1 Zgolj pomenski premik (metonimični in metaforični prenos) ali umik v frazeologiji – razumljeni v ožjem smislu, torej le idiomatizirani del stalnih besednih zvez – ne bi smel biti zadostni razlog za poenobesedenje, zato tudi ne za pisanje frazema ali njegovega dela skupaj.

Če si za konec pogledamo rezultate pisanja prislovnega frazema *tik tak* (ali *tiktak*) 'zelo hitro, v hipu', ki je zelo nov in ne v SP ne slovarjih še ni zabeležen, nastal pa je s frazeologizacijo stalne besedne zveze *tik tak* – v SP 2001 je ta posnem. medm. zveza uvrščena kot večbesedna iztočnica:

Tabela 12: *Tik tak/tiktak*

	<i>tik tak</i> (vsi)	<i>tik tak</i> (frazem)	<i>tiktak</i> (vsi)	<i>tiktak</i> (frazem)
Gigafida	50	9	48	11
Janes	369	(vsaj) 57	65	33

Ker je frazem nov, se pisna norma šele oblikuje. Jezikoslovno gledano gre za prekategorizacijo medmetne zveze v prislovno, kar pomeni, da bi bilo pričakovano pisanje skupaj. Podatki o načinu pisanja v rabi so pomembni tudi zato, ker je glede na podatke v prejšnjih tabelah nenavadno, da je v standardnojezikovni Gigafidi razmerje (čeprav minimalno) v prid pisanju skupaj, v Janesu pa v prid pisanju narazen. Vsekakor je to zgled prislovnega frazema, katerega pisanje skupaj ali narazen bo zanimivo spremljati tudi v prihodnje.

5.5.2 Po pregledu stanja v besedilnih korpusih pa ni mogoče spregledati pisanja pragmatičnih frazemov, ki v rabi opazno pogosto niha oz. lahko pisanje skupaj tudi prevladuje. Ker je tako stanje v korpusu Janes celo stopnjevano, prim. *na zdravje*, bi težko trdili, da je to neposredno povezano (samo) s kodifikacijo v SP 2001, ki pri pragmatičnih frazemih dostikrat predvideva tako pisanje skupaj kot narazen, npr. *bog varuj/bogvaruj*, ali sploh samo skupaj, prim. *zaboga*. Če vsaj poskušamo razložiti, je treba najprej ugotoviti, da njihovo pisanje skupaj nedvomno podpira dejstvo, da so ravno pragmatični frazemi, čeprav po obliki zelo različni (od predložnih zvez do stavkov), med najbolj ustaljenimi.⁴¹ Seveda lahko vztrajamo pri tem, da variantnost nekaterih preprečuje pisanje skupaj, npr. *bog ve/bog vedi/bog si ga vedi; za boga/za boga svetega*, kar do neke mere gotovo drži, lahko pa vzrok za pogosto pisanje skupaj poiščemo še v posebnosti njihovega pomena: pragmatični frazemi namreč nimajo preprosto umaknjen denotativni pomen, temveč se frazeologizirajo s – če smemo to tako imenovati – »prekategorizacijo« pragmatične funkcije, tj. (ustaljenega) govornega dejanja, v pragmatični pomen (Vidovič Muha 2013: 97–106; Jakop 2006: 143–148). Za zanesljivejši odgovor bi bila potrebna obširnejša frazeološko-besedotvorna raziskava o zapisovanju pragmatičnih frazemov.⁴²

Viri

ePravopis, 2014–. Slovar slovenskega pravopisa: www.fran.si.

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različica 8.0, 2020: www.fran.si.

Gigafida = Slovenski referenčni korpus Gigafida, v2.0 (1990–2018), brez bližnjih duplikatov: www.clarin.si/noske.

Janes = Korpus besedil s slovenskih družbenih omrežij Janes v1.0: www.clarin.si/noske.

Pleteršnik, Maks, 1894/1895, 2014: *Slovensko-nemški slovar*: www.fran.si.

SlWaC = Korpus slovenskega spleta slWaC v2.1, 2014: www.clarin.si/noske.

SSF = Keber, Janez, 2015: *Slovar slovenskih frazemov*: www.fran.si.

⁴¹ Ne le pri otrocih, ki opismenjevanja še niso absolvirali, tudi v korpusu Janes je mogoče najti zapis odgovora na zahvalo kot *n/Nizakaj*.

⁴² Sicer obširna besedotvorna razprava Logar (2005) o besedotvornih sklopih tega problema ne načenna.

SP 1899 = Levec, Fran, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.

SP 1920 = Breznik, Anton, 1920: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

SP 1935 = Breznik, Anton in Ramovš, Fran, 1935: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

SP 1950 = *Slovenski pravopis*. 1950. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

SP 1962 = *Slovenski pravopis*. 1962 Ljubljana: Država založba Slovenije.

SP I P 1990 = *Slovenski pravopis 1, Pravila*. 1990. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. 2001: www.fran.si.

Literatura

Breznik, Anton, 1914: Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis. *Dom in svet* 27. 123–124, 160–161.

Dobrovoljc, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.

Fink, Željka 2001: Hvatamo li za bradu Boga ili boga? O jednom pravopisnom problemu u frazeologiji. *Filologija* 36–37. 139–148.

Jakop, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC.

Jakop, Nataša, 2008: Pravopis in spletni forumi – kva dogaja? Košuta, Miran (ur.): *Slovenščina med kulturami*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 315–327. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 19).

Jakop, Nataša, 2009: Osvetlitev rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 15/1–2. 73–85.

Jakop, Nataša, 2012: Normativni vidik apelativizacije v frazeologiji – anomalija ali jezikovna igra? *Učenyje zapiski Tavričeskogo nacional'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo, Serija Filologija, Social'nye komunikacii* 25 (= 64)/2 (= 1). 50–56.

Jakop, Nataša in Ramadanović, Ermina, 2015: K pravopisnemu pravilu o rabi začetnice pri nadomestnih imenih v slovenščini ob primerjavi s hrvaškim pravopisom. Dobrovoljc, Helena in Lengar Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 25–31.

Kovačević, Barbara in Ramadanović, Ermina, 2013: Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno). *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 271–291.

Kržišnik, Erika, 1982: Načelne pripombe, pripombe k posameznim pravopisnim pravilom, popravki. *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja. 42–45.

Kržišnik, Erika, 1992/1993: Pravopis v slovenski državi in slovenskem jezikoslovju. *Slava* 6/1. 8–17.

Kržišnik, Erika, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.

- Kržišnik, Erika, 2003: Frazzeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–236.
- Kržišnik, Erika, 2003a: Frazzeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. Vidovič-Muha, Ada (ur.). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 107–126.
- Kržišnik, Erika, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.
- Kržišnik, Erika, 2010: Idiomska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. 83–94.
- Logar, Nataša, 2005: Besedotvorni sklopi. *Slavistična revija* 53/2. 171–192.
- Matešić, Mihaela, 2018: *Pravogovor i pravopis. Izazovi suvremene hrvatske standardologije*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
- Stramljič Breznik, Irena in Novak, Sanja, 2015: Začetnica pri frazemih z (iz)lastnoimenskimi sestavinami v Slovarju slovenskih frazemov in korpusnih virih. Dobrovoljc, Helena in Lengar Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 33–46.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2004: Še z okrepljenimi močmi nad Slovenski pravopis. *Slavistična revija* 52/2. 209–227.
- Vidovič Muha, Ada, 1995: Dva tipološka zgleđa normativne vrednosti slovenske besedotvorne morfematike. Gajda, Stanisław (ur.): *Języki słowiańskie 1945–1995*. Opole: Uniwersytet opolski. 153–165.
- Vidovič Muha, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vrbinc, Alenka in Vrbinc, Marjeta, 2019: Prepletenost kulture in jezika na zgledih angleških in slovenskih izlastnoimenskih frazemov. *Slavistična revija* 67/1. 69–85.
- Vrbinc, Alenka, 2019: *A Cross-linguistic and Cross-cultural Analysis of English and Slovene Onomastic Phraseological Units*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Weiss, Peter, 2013: Matilda v slovenski frazeologiji. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 99–106.